

**STUDIE BETREFFENDE DE ONTWIKKELING
VAN DE CONCENTRATIE IN ENKELE
BEDRIJFSTAKKEN IN DE CHEMISCHE
INDUSTRIE IN NEDERLAND**

- Farmaceutische industrie (N.I.C.E. 313.1)
- Fotochemische industrie (N.I.C.E. 313.2)
- Onderhoudsmiddelen (N.I.C.E. 313.5)

**STUDIE BETREFFENDE DE ONTWIKKELING
VAN DE CONCENTRATIE IN ENKELE
BEDRIJFSTAKKEN IN DE CHEMISCHE
INDUSTRIE IN NEDERLAND**

- Farmaceutische industrie (N.I.C.E. 313.1)
- Fotochemische industrie (N.I.C.E. 313.2)
- Onderhoudsmiddelen (N.I.C.E. 313.5)

INLEIDENDE OPMERKING

De voorliggende studie maakt deel uit van een serie sectoriële onderzoekingen betreffende de ontwikkeling van de concentratie in de verschillende lid-staten van de Europese Gemeenschap.

De rapporten zijn uitgewerkt door verschillende instituten en nationale deskundigen, die door de Commissie waren verzocht het door haar opgestelde programma van sectoriële studies te helpen verwezenlijken.

Rekening houdend met de specifieke en algemene betekenis van deze rapporten en met de verplichtingen die de Commissie op zich heeft genomen jegens het Europese Parlement, worden zij integraal in de originele tekst gepubliceerd.

De Commissie heeft niet de bedoeling commentaar op deze teksten te leveren; zij onderstreept dat de verantwoordelijkheid voor de gegevens en meningen in elk rapport uitsluitend voor rekening komt van het instituut of van de deskundige die het heeft uitgewerkt.

De andere rapporten, welke binnen het kader van het sectoriële studieprogramma nog in bewerking zijn, zullen eveneens worden gepubliceerd.

De Commissie zal eveneens een serie documenten en samenvattende tabellen het licht doen zien; hierdoor zal het mogelijk zijn internationale vergelijkingen betreffende de ontwikkeling van de concentratie in de verschillende lid-staten op te stellen.

STICHTING VOOR ECONOMISCH ONDERZOEK
DER UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM

Rapport betreffende de concentratie in de farmaceutische industrie in Nederland

---

I. De basisgegevens

1.1 De gegevens betreffende de ondernemingen in de Nederlandse farmaceutische industrie als geheel werden verkregen uit de C.B.S. publikaties over deze bedrijfstak sinds 1966. Voorafgaande aan dat jaar waren de totaalcijfers niet als zodanig beschikbaar, daar het C.B.S. de splitsing tussen de farmaceutische bedrijfstak enerzijds en de pesticiden- en insecticiden branches anderzijds pas vanaf 1966 heeft doorgevoerd. De cijfers van de jaren 1963-'65 berusten derhalve op benaderingen, welke dit bezwaar trachten te elimineren en die overigens in overleg met de C.B.S. ambtenaren zijn opgesteld.

De ondernemingsgegevens, welke de basis vormen voor de berekening van de verschillende kengetallen zijn verkregen middels directe opgaven van de ondernemingen zelf dan wel afgeleid uit de ondernemingsjaarverslagen, of, in een enkel geval, door ons geschat en afgeleid uit bekende gegevens, zoals personeelsbestand, omzetindexcijfers enz.

De respons van de ondernemingen op de gestelde vragen is als geheel genomen bevredigend geweest. Alleen met de verschaffing van financiële gegevens (netto-winsten, eigen vermogen, bruto toegevoegde waarde, enz.) is men terughoudend geweest, zodat indices voor deze soort van variabelen nauwelijks berekend konden worden.

1.2 Zoals reeds gesteld, zijn in een aantal gevallen voor bepaalde variabelen schattingen gemaakt. Deze betreffen slechts in een enkel geval de personeelsgegevens, en daarbij werden dan de indicaties van het betreffende bedrijf gevolgd. Ook de schattingen van de loonsom werden volgens de criteria van de ondernemingen opgesteld. Voor de jaren 1963-'66 zijn voor wat betreft de afzet schattingen gemaakt voor drie ondernemingen; voor de jaren 1967-'69 was dit voor twee ondernemingen noodzakelijk. Voor de grote ondernemingen, die exacte opgaven verstrekten was het probleem om de niet-farmaceutische activiteiten en de handelsactiviteiten te scheiden van de farmaceutische produktie.

Enkele farmaceutische ondernemingen hebben bijvoorbeeld traditioneel een omvangrijke groothandel in farmaceutica, waarvan de omvang vrij hoog kan zijn in verhouding tot de concernomzet.

Aan de hand van bankverslagen en ondernemingsmededelingen zijn in deze gevallen o.i. niettemin aanvaardbare criteria ontwikkeld en redelijk betrouwbare uitkomsten verkregen.

De investeringsgegevens vertonen meer lacunes. Van drie van de vier grote ondernemingen bleek het mogelijk investeringsgegevens te verkrijgen, zodat volstaan moest worden met een berekening van het investeringsaandeel van de grootste ondernemingen. De investeringen per jaar fluctueren te zeer per onderneming om aanvaardbare schattingen op te stellen.

II. De concentratie-activiteiten

Vooraf de grote Nederlandse farmaceutische ondernemingen blijken in de beschouwde periode concentraties doorgevoerd te hebben. De grootste fusie op farmaceutisch gebied vond plaats in 1967 toen Brocades-Steehman N.V. te Meppel samenging met de Kon. Nederlandse Gist- en Spiritusfabrieken te Delft.

Organon N.V. (later gefuseerd met Kon. Zout en AKU tot AKZO) heeft een aantal bedrijven overgenomen sinds 1955, waarvan als belangrijkste te noemen vallen:

- Laboratoria Nobilis N.V. (1961)
- De Nederlandse Cocaïne-fabriek (1962)
- De Verenigde Pharmaceutische Fabrieken N.V. en N.V. Verapharm (1964)
- N.V. Nourypharm (1965)
- Meindersma N.V. (1965)
- N.V. Chefaro.

Evenzo heeft Philips via haar dochteronderneming Philips-Duphar verscheidene farmaceutische ondernemingen overgenomen en geïncorporeerd in haar concern. Een belangrijk deel van de omzetstijging van Philips-Duphar berust op deze overnemingen, zoals het jaarverslag van Philips (1969) aangeeft.

Brocades-Steehman heeft o.a. overgenomen N.V. Olim en N.V. Bipharma (50 %), terwijl de grote ondernemingen een grote mate van samenwerking hebben via de gemeenschappelijke dochterondernemingen. Zo werken Brocades en A.C.F. op 50 - 50 basis samen in Bipharma en de Brocacef-groothandel (omzet 1968/'69 circa f 100 miljoen). Philips-Duphar en Brocades hebben een 50 - 50 belang in Vemedica met afzet in veterinaire preparaten.

Tabel I

Nederlandse Farmaceutische Industrie

Alle bedrijven met meer dan 50 werknemers

	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	afwijking van definitie
aantal personeels- leden	7900	8500	8600	8900	8700	9200	10.100	
loonsom (x 100 gulden)	82.974	96.200	114.633	119.500	128.800	141.700	172.400	
afzet binnenland (x 1000 gulden)	133.440	155.405	169.378	189.410	198.833	223.194	276.838	63-64 : 41 % van de totaalomzet 65-69 : 40 % van de totaalomzet
afzet buitenland (x 1000 gulden)	192.024	223.632	254.068	284.115	298.250	345.806	427.962	C.B.S. opgave - artikel telling
invoer (x 1000 gulden)	87.344	106.826	133.689	165.035	197.802	237.513	332.485	
netto produktiewaarde (x 1000 gulden)								
bruto toegevoegde waarde (x 1000 gulden)				255.000	315.000	386.000	455.000	
bruto cash flow (x 1000 gulden)								
netto winst (x 1000 gulden)								
bruto geïnvesteerd kapitaal (x 1000 gul- den)	26.900	35.200	33.100	54.500	41.400	55.600	74.900	
eigen kapitaal (x 1000 gulden)								
aantal ondernemingen	26	30	31	27	24	24	25	
"fachliche Einheiten"	32	40	42	40	38	39	41	

	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	afwijking van definitie
aantal personeels- leden	6880	7100	7214	7410	7471	7776	8226	
loonsom (x 1000 gulden)	63.064	72.529	83.812	94.017	104.460	117.826	139.458	
afzet binnenland (x 1000 gulden)	84.993	99.639	107.315	124.052	136.728	149.715	160.427	
afzet buitenland (x 1000 gulden)	163.130	194.149	222.122	257.758	286.908	341.926	411.384	
invoer (x 1000 gulden)								
netto produktiewaarde (x 1000 gulden)								
bruto toegevoegde waar- de (x 1000 gulden)								
bruto cash flow (x 1000 gulden)								
netto winst (x 1000 gulden)								
bruto geïnvesteerd kapitaal (x 1000 gulden)	23.814	22.306	29.955	29.674	22.923	25.307	61.886	
eigen kapitaal (x 1000 gulden)								

aantal ondernemingen 8 8 8 8 7 7 7 7

"fachliche Einheiten" 14 18 19 21 21 22 23

Tabel 3 Kengetallen van de totale bedrijfstak en variatiecoëfficiënten

Variabele	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Totale omzet per onderneming (x f 1000)	12.517	12.634	13.659	17.537	20.711	23.708	28.192
Binnenlandse omzet per onderneming (x f 1000)	5.132	5.180	5.464	7.015	8.285	9.300	11.074
Totale omzet per "fachliche Einheit" (x f 1000)	10.170	9.475	10.082	11.838	13.081	14.589	17.190
Binnenlandse omzet per "fachliche Einheit" (x f 1000)	4.170	3.885	4.033	4.735	5.232	5.723	6.752
Omzet per werknemer (x f 1000)	41	44	49	53	57	61	69
Werknemers per onderneming	303	283	277	329	362	383	404
Werknemers per "fachliche Einheit"	246	212	204	222	228	235	246
Loonsom per werknemer (in Fls)	10.503	11.317	13.329	13.426	14.804	15.402	17.069
Loonsom per onderneming (x f 1000)	3.191	3.206	3.698	4.426	5.367	5.904	6.896
Loonsom per "fachliche Einheit" (x f 1000)	2.592	2.405	2.729	2.987	3.389	3.633	4.204
Bruto geïnvesteerd kapitaal per onderneming (x f 1000)	1.034	1.173	1.067	2.018	1.725	2.316	2.996

Tabel 3 Kengetallen van de totale bedrijfstak en variatiecoëfficiënten

- vervolg -

Variabele	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Bruto geïnvesteerd kapitaal per "fach- liche Einheit" (x f 1000)	840	880	788	1.362	1.089	1.425	1.826
Bruto toegevoegde waarde per onder- neming (x f 1000)				9.444	13.125	16.083	18.200
Bruto toegevoegde waarde per "fach- liche Einheit" (x f 1000)				6.375	8.289	9.897	11.097

III. Kengetallen en spreidingscoëfficiënten

Zoals uit de gegevens van tabel 3 blijkt is de afzet per onderneming in de periode 1963-'69 ruim verdubbeld. Deze toename behelst uiteraard een stuk inflatie, dat evenwel voor de farmaceutische industrie als geheel niet als belangrijk moet worden beschouwd, aangezien vele produkten (vooral de bulkprodukten) dalende prijzen per eenheid produkt te zien gaven gedurende de jaren zestig. Vanwege de stijging van het aantal werknemers in de branche van 7.900 in 1963 tot 10.000 in 1969, is de afzet per werknemer sterk gestegen. Deze stijging was minder uitgesproken dan de toename van de loonsom per werknemer. Een belangrijk gedeelte van de groei in de kengetallen afzet per onderneming en afzet per werknemer was ongetwijfeld toe te schrijven aan de sterke vergroting van de investeringen, die per onderneming gemiddeld tot bijna het drievoudige toenamen. De sterke groei van de farmaceutische bedrijfstak als geheel en van de ondernemingen die er deel van uitmaken, ging evenwel gepaard met een toename van de concentratie, vooral in de latere jaren van de beschouwde periode. Terwijl het gemiddelde aantal werknemers per onderneming aanvankelijk (1963 - 1965) daalde, steeg dit in de periode 1966 - 1969, waaruit blijkt dat de toenemende concentratie van personeel in de grote ondernemingen zich deed gevoelen. Een tendens tot daling van het aantal grote ondernemingen (> 50 man personeel) zette door in de jaren na 1964/'65, maar het aantal "fachliche Einheiten" vertoonde, ondanks enkele schommelingen, nauwelijks een teruggang. Deze constantheid in het aantal der "fachliche Einheiten" vermag evenwel niet de toenemende concentratie ervan in handen van de grote ondernemingen (veelal een gevolg van fusie) te maskeren. (Vergelijk tabel I en tabel II.)

IV. Concentratiegraden

Bij de vergelijking van de concentratiegraden per variabele blijken de fusie van Gist-Brocades in 1967 en de overnemingen door de andere grote ondernemingen zich in sterke mate te doen gevoelen. In alle gevallen is het aandeel van de grootste vier ondernemingen van 1966 op 1967/1968 scherp gestegen, hoewel zich soms (met name bij de variabelen werknemers en afzet binnenland) in 1969 een terugval tot het niveau van het aandeel van voor de fusie manifesteert. Merkwaardig is de daling van het marktaandeel in de binnenlandse afzet van de groep der grote (7 à 8) ondernemingen als geheel tussen 1963 en 1969, als-

mede de stijging van het exportaandeel.

Traditioneel ligt het uitvoeraandeel in de afzet van de grote ondernemingen in de farmaceutische sector hoog. Het is in de jaren zestig niettemin verder gestegen, aan welk verschijnsel de internationalisatie der markten, maar evenzeer de vestiging van dochterondernemingen in het buitenland - waarvoor de moedermaatschappijen als leverancier, hetzij van bulk-produkten, hetzij van specialité's optreden - niet vreemd zijn. Voor de zelfstandige kleine Nederlandse ondernemingen fungeren omgekeerd de grotere buitenlandse farmaceutische ondernemingen (w.o. vooral Duitse en Franse concerns) als toeleveranciers van grondstoffen; zij treden eveneens vaak op als licentienemers van buitenlandse merkartikelen. De grote- en toenemende farmaceutische invoer in Nederland berust ten dele op deze ontwikkeling en kan derhalve goeddeels als de keerzijde van de toenemende export gezien worden. De invoer is gedurende de jaren 1963-'69 sterker gestegen dan de uitvoer, maar de laatste overtreft de eerste nog steeds met bijna Fls 100 miljoen aan het einde der jaren zestig.

V. L- en M - indices

Het relatief hoge niveau van de L- en M - indices is op het eerste gezicht wellicht enigszins misleidend. Het schijnt namelijk onvoldoende rekening te houden met het grote en groeiende invoeraandeel op de Nederlandse markt voor farmaceutische produkten, dat afgezet wordt door dochterondernemingen van grote buitenlandse ondernemingen zoals o.a. Hoechst en Ciba. Men mag evenwel toch niet het hoge niveau van de L- en M - indices veronachtzamen, en de invoer als geheel optellen bij de in het buitenland afgezette Nederlandse produktie teneinde de relevante markt te bepalen, daar zoals reeds gesteld, ingevoerde grondstoffen voor een groot deel door Nederlandse ondernemingen verder verwerkt worden. De invoer van grondstoffen bedraagt namelijk ca. 80 % van de totale invoer. Aan de exportzijde speelt een soortgelijk probleem, aangezien grote Nederlandse ondernemingen grondstoffen exporteren naar hun dochterondernemingen in het buitenland. Vooral door deze beide omstandigheden is een berekening van concentratiegraden en L- en M - indices voor de binnenlandse markt niet geheel verantwoord. Niettemin is deze berekening gemaakt (tabel 4) om de orde van grootte van de concentratie in het marktaandeel vast te stellen. Hierbij is ter bepaling van de relevante markt niet de invoer als geheel in aanmerking genomen, maar slechts het aandeel van de gereede farmaceutische produkten daarin (20 %). Het begrip relevante markt omvat in deze be-

Tabel 4 Concentratiegraden Farma

	<u>i</u>	<u>1963</u>	<u>1964</u>	<u>1965</u>	<u>1966</u>	<u>1967</u>	<u>1968</u>	<u>1969</u>
marktaandeel van de groot- ste binnenlandse producenten (gecumuleerd)	1	17,16	17,22	16,24	15,18	25,95	24,57	20,10
	2	28,62	28,42	27,66	26,65	36,16	34,64	29,07
	3	37,83	38,27	37,42	36,59	43,25	42,54	36,11
	4	47,00	45,01	42,52	42,53	48,46	47,42	40,42
	5	50,69	49,13	47,45	48,28	52,40	50,85	43,26
	6	53,63	52,29	50,76	52,02	56,27	54,22	45,85
	7	55,22	55,28	53,59	54,68	57,35	55,30	46,72
	8	56,32	56,36	55,72	55,77			
aandeel van de grootste produ- centen in de totaal afgezet- te produktie (gecumuleerd)	1	23,41	23,08	22,19	23,42	23,87	23,58	22,47
	2	35,56	36,21	35,21	36,76	45,49	46,71	44,30
	3	46,92	47,68	47,24	48,56	59,47	61,65	59,14
	4	57,30	58,11	57,98	58,75	72,83	75,33	71,63
	5	65,29	65,95	65,92	67,95	80,61	82,22	77,60
	6	71,46	72,94	73,50	76,04	83,01	84,40	79,39
	7	74,52	75,69	76,09	78,49	85,22	86,40	81,13
	8	76,23	77,50	77,79	80,63			
percentage werk- nemers in de grootste onderne- mingen t.o.v. de totale bedrijfs- tak (gecumuleerd)	1	24,07	22,29	21,86	22,08	31,58	31,13	30,42
	2	46,37	44,10	43,19	44,05	54,71	54,31	53,53
	3	61,59	59,75	60,27	59,11	69,98	69,19	67,01
	4	73,05	70,10	70,72	69,24	77,83	76,68	73,84
	5	80,39	76,92	77,08	75,91	81,57	80,64	77,80
	6	83,01	79,47	79,87	79,28	84,34	83,04	80,07
	7	85,41	82,00	82,31	81,82	85,49	84,52	81,44
	8	87,08	83,52	83,88	83,25			
loonsompercenta- ge van de groot- ste ondernemingen t.o.v. de bedrijfs- tak (gecumuleerd)	1	21,45	21,30	19,40	21,08	30,86	31,71	30,75
	2	39,89	39,50	36,85	41,33	52,21	54,01	52,85
	3	52,49	52,59	50,67	55,19	66,93	68,80	66,86
	4	62,49	62,37	61,05	65,40	73,84	75,61	73,30
	5	70,02	69,49	67,29	71,97	77,70	79,71	77,53
	6	72,40	71,99	69,94	75,33	79,84	81,84	79,66
	7	74,69	74,09	71,87	77,43	81,10	83,15	80,89
	8	76,00	75,39	73,11	78,67			

Tabel 4 Concentratiegraden Farma - vervolg -

	<u>i</u>	<u>1963</u>	<u>1964</u>	<u>1965</u>	<u>1966</u>	<u>1967</u>	<u>1968</u>	<u>1969</u>
aandeel van de grootste produ- centen in de totale export (gecumuleerd)	1	32,44	33,80	33,06	34,38	35,64	34,99	32,50
	2	47,13	48,26	49,45	49,54	52,22	53,80	53,37
	3	60,50	62,68	63,45	63,99	67,49	72,21	72,17
	4	69,72	72,16	73,53	77,26	82,65	86,84	85,53
	5	75,50	77,99	78,90	82,36	92,47	95,48	93,29
	6	80,03	82,42	83,31	86,86	95,61	98,21	95,55
	7	84,36	86,23	86,76	90,08	96,19	98,87	96,12
	8	84,95	86,81	87,42	90,72			
aandeel in de bruto-investe- ringen van de grootste onder- nemingen t.o.v. het totaal in de bedrijfstak exclusief de onderneming, waarvan geen gegevens ver- kregen konden worden	1	28,25	21,30	25,40	14,56	31,40	19,06	43,65
	2	49,44	41,51	48,67	28,92	43,16	32,73	65,68
	3	69,14	51,46	66,70	40,66	52,34	41,05	75,66
	4	78,73	56,85	78,18	47,99	55,36	45,12	81,44
	5	85,79	60,29	86,27	51,90		45,51	82,62
	6	88,52	63,36	90,49	54,44			

Tabel 5 Indices L en M

a. marktaandeel

	<u>n</u>	<u>L</u>	<u>i*</u>	<u>M</u>
1963	8	0,6036	7	0,8936
1964	8	0,5225	7	0,9111
1965	8	0,5008	7	0,8442
1966	8	0,4889	7	0,8929
1967	7	0,7216	6	1,2400
1968	7	0,7351	6	1,1948
1969	7	0,7564	6	1,2543

b. aandeel in totaal afgezette produktie

	<u>n</u>	<u>L</u>	<u>i*</u>	<u>M</u>
1963	8	0,4681	7	0,7778
1964	8	0,4636	7	0,7444
1965	8	0,4673	7	0,7967
1966	8	0,4381	6	0,6892
1967	7	0,6173	5	0,9984
1968	7	0,6787	5	1,1231
1969	7	0,7364	5	1,2552

c. aandeel in totale export

	<u>n</u>	<u>L</u>	<u>i*</u>	<u>M</u>
1963	8	0,8452	7	2,5451
1964	8	0,8963	7	2,6464
1965	8	0,8730	7	2,3399
1966	8	0,9116	7	2,5054
1967	7	1,2287	6	3,9233
1968	7	1,2223	6	3,5415
1969	7	1,3657	6	3,9896

Tabel 5 Indices L en M

- vervolg -

d. aandeel in totaal aantal werknemers

	<u>n</u>	<u>L</u>	<u>i</u> [*]	<u>M</u>
1963	8	0,6536	7	0,9104
1964	8	0,6521	7	0,9603
1965	8	0,6459	7	0,9332
1966	8	0,6414	7	1,0185
1967	7	0,9928	6	1,7011
1968	7	0,9284	6	1,3354
1969	7	0,9553	6	1,3910

e. aandeel in totale loonsom

	<u>n</u>	<u>L</u>	<u>i</u> [*]	<u>M</u>
1963	8	0,6473	7	1,0149
1964	8	0,6592	7	1,0145
1965	8	0,6595	7	1,0317
1966	8	0,6709	7	1,1115
1967	7	0,9955	6	1,5081
1968	7	0,9978	6	1,4869
1969	7	0,9998	6	1,5414

nadering dus de som van de binnenlands afgezette produktie en 20 % van de invoer. Het hoge niveau van de concentratiegraden en van de L- en M - indices voor de overige variabelen is voornamelijk een gevolg van de toenemende asymmetrische structuur van de ondernemingsgrootte -verhoudingen.

Terwijl b.v. de grootste vier ondernemingen in 1969, 71,63 % van de afgezette produktie hadden, was het aandeel van de grootste zeven ondernemingen 81,13 %. M.a.w. de groep van de drie kleinere ondernemingen voegde slechts ca. 10 percentage-punten aan de concentratie toe. Voor de overige variabelen geldt dit a fortiori. Tenslotte blijkt de tendens van de L- en M - indices met de jaren een stijgend verloop te hebben dat in overeenstemming is met het verloop der concentratiegraden en van de meeste der kengetallen.

De conclusie dat de concentratie in de snelgroeiende Nederlandse farmaceutische industrie gedurende de beschouwde periode zich duidelijk heeft voortgezet moet derhalve als juist worden beschouwd. Tegelijkertijd wijzen de berekende concentratiegraden van het marktaandeel erop dat de marktbeheersing niet is gestegen. Dit was uiteraard een gevolg van de sterk toegenomen invoer van farmaceutische eindprodukten.

H.W. de Jong

A.H. Smolders

Nederlandse Export van farmaceutische produkten naar bestemming (x f 1000)

jaar	Frankrijk	BLEU	W-Duitsland	Italië	EEG	overige landen	totaal
1963	12.185	31.213	26.019	13.018	82.435	109.589	192.024
1964	14.934	35.526	29.107	13.415	92.981	130.651	223.632
1965	18.066	42.380	33.136	14.515	108.097	145.971	254.068
1966	19.879	46.845	31.670	16.053	114.447	169.668	284.115
1967	19.372	49.539	32.804	18.014	119.728	178.522	298.250
1968	22.183	60.231	45.368	20.919	148.702	197.104	345.806
1969	31.104	80.944	68.240	22.630	202.917	225.045	427.962

Farmaceutische industrie

variabele : Afzet per onderneming

Samenvattende tabel van de concentratie - indices

periode	aantal onder- nemin- gen	spreidings- coëfficiënten		concentratie- graad		overige concentratiecoëfficiënten			
		V	G	aantal onder- nemin- gen	aandeel	L	H	R	P
1963	26	1,343	0,537	4	57,30	0,202	107,8		- 115,4
1964	30	1,506	0,581	4	58,11	0,206	109,0		- 116,3
1965	31	1,526	0,588	4	57,98	0,206	107,4		- 116,6
1966	27	1,451	0,590	4	58,75	0,243	115,0		- 112,0
1967	24	1,609	0,652	4	72,83	0,370	149,5		- 99,5
1968	24	1,663	0,668	4	75,33	0,405	156,8		- 97,2
1969	25	1,596	0,620	4	71,63	0,296	141,9		- 103,4

Farmaceutische industrie

Variabele : Aantal werknemers per onderneming

Samenvattende tabel van de concentratie - indices

periode	aantal onder- nemin- gen	spreidings- coëfficiënten		concentratie- graad		overige concentratiecoëfficiënten			
		V	G	aantal onder- nemin- gen	aandeel	L	H	R	P
1963	26	1,717	0,678	4	73,05	0,387	151,8		- 99,7
1964	30	1,788	0,663	4	70,10	0,297	139,9		- 105,6
1965	31	1,829	0,672	4	70,72	0,301	140,2		- 105,5
1966	27	1,650	0,640	4	69,24	0,299	137,9		- 105,3
1967	24	1,863	0,683	4	77,83	0,413	186,2		- 93,6
1968	24	1,836	0,671	4	76,68	0,387	182,2		- 95,0
1969	25	1,823	0,645	4	73,84	0,323	173,0		- 98,8

Farmaceutische industrie

Variabele : Loonsom. per onderneming

Samenvattende tabel van de concentratie - indices

periode	aantal onder- nemin- gen	spreidings- coëfficiënten		concentratie- graad		overige concentratiecoëfficiënten			
		V	G	aantal onder- nemin- gen	aandeel	L	H	R	P
1963	26	1,420	0,551	4	62,49	0,211	116,0		- 112,8
1964	30	1,558	0,572	4	62,37	0,198	114,3		- 115,4
1965	31	1,514	0,551	4	61,05	0,177	106,2		- 118,5
1966	27	1,528	0,589	4	65,40	0,236	123,5		- 110,5
1967	24	1,765	0,634	4	73,84	0,321	171,5		- 98,7
1968	24	1,827	0,658	4	75,61	0,360	180,0		- 96,1
1969	25	1,814	0,640	4	73,30	0,315	171,6		- 99,3

Farmaceutische industrie

Variabele : Export per onderneming

Samenvattende tabel van de concentratie - indices

periode	aantal onder- nemin- gen	spreidings- coëfficiënten		concentratie- graad		overige concentratiecoëfficiënten			
		V	G	aantal onder- nemin- gen	aandeel	L	H	R	P
1963	26	1,790	0,662	4	69,72	0,339	161,8		- 101,1
1964	30	2,044	0,708	4	72,16	0,375	172,6		- 99,1
1965	31	2,086	0,721	4	73,53	0,390	172,7		- 98,5
1966	27	2,004	0,735	4	77,26	0,531	185,8		- 92,5
1967	24	2,019	0,785	4	82,65	1,330	211,6		- 79,8
1968	24	2,077	0,818	4	86,84	4,057	221,4		- 73,8
1969	25	2,056	0,796	4	85,53	1,331	209,0		- 79,4

Farmaceutische industrie

Variabele : Bruto-investeringen per onderneming

Samenvattende tabel van de concentratie - indices

periode	aantal onder- nemin- gen	spreidings- coëfficiënten		concentratie- graad		overige concentratiecoëfficiënten			
		V	G	aantal onder- nemin- gen	aandeel	L	H	R	P
1963	26	1,912	0,724	4	78,73	0,510	179,1		- 91,6
1964	30	1,484	0,482	4	56,85	0,146	106,7		- 121,4
1965	31	2,089	0,762	4	78,18	0,561	173,0		- 91,7
1966	27	0,986	0,358	4	47,99	0,108	73,0		- 128,9
1967	24	1,470	0,424	4	55,36	0,156	131,7		- 114,6
1968	24	0,950	0,325	4	45,12	0,103	79,2		- 125,2
1969	25	2,313	0,707	4	81,44	0,432	254,0		- 85,4

Rapport betreffende de concentratie in de vervaardiging van fotochemische produkten in Nederland

---

I. Inleiding

Onder fotochemie wordt - overeenkomstig de systematiek van het N.I.C.E. - verstaan de produktie van een uitgebreide reeks lichtgevoelige produkten: fotokopieerpapier en fotografische films en platen voor wetenschappelijke, industriële en medische toepassing (vn. grafische, reprografische en röntgenfilms), alsmede amateur en professionele cinéfilms in zwart, wit en in kleuren. Tevens wordt de produktie van chemicaliën voor fotografische ontwikkeling hieronder begrepen.

Over deze sector van de fotografische nijverheid worden in Nederland geen totaalcijfers door het C.B.S. of een branche-organisatie gepubliceerd.

Alleen de in- en uitvoergegevens zijn bekend. Het Nederlands Centraal Bureau voor de Statistiek houdt de branche-gegevens geheim wanneer

- a) er niet meer dan drie producenten de betreffende produkten voortbrengen, of
- b) één enkele onderneming meer dan 70 % van de afzetwaarde van de producerende onderneming in handen heeft.

Volgens de opgaven van het C.B.S. zijn er in Nederland vier ondernemingen, die zich met de produktie bezighouden. Uit inlichtingen verkregen van de ondernemingen in de fotochemische branche blijkt dat één der vier ondernemingen van zeer kleine omvang is. Deze onderneming heeft een aandeel in de Nederlandse produktie van fotochemische materialen van niet meer dan enkele procenten; zij moest in de beschouwingen en berekeningen terzijde gelaten worden wegens gebrek aan gegevens. Daar deze onderneming uitsluitend voor de Nederlandse markt werkt, en de invoer van de fotochemische produkten de Nederlandse produktie verre overtreft (zie tabellen 1 en 2) is deze omissie niet van wezenlijke betekenis. De concentratiegraden en de indices en kengetallen zijn daarom berekend door de som van de geënquêteerde drie ondernemingen gelijk te stellen aan het totaal van de branche.

De medewerking van de ondernemingen was redelijk. Voor de grootste onderneming werden de gegevens verkregen uit de (uitgebreide) jaarverslagen van deze onderneming. Een aantal correcties moesten worden toegepast, in verband met de omvangrijke en in toenemende mate belangrijke, buitenlandse produktieactiviteiten, alsmede in verband met de produktie van buiten de hier beschouwde groep vallende produkten.

De beide andere ondernemingen verstrekten direkte opgaven, welke uitsluitend betrekking hebben op hun bezigheden in de fotochemische sector.

Financiële gegevens konden evenwel niet worden verkregen. Deze ondernemingen, oorspronkelijk van Nederlandse origine zijn beide in Amerikaanse handen geraakt gedurende de jaren zestig. Eén van hen werd in 1964 overgenomen, de ander in 1968/'69. Zij vormen dus een (divisioneel) onderdeel van deze buitenlandse concerns en wilden of konden geen financiële gegevens verstrekken.

II. De markt

De Nederlandse markt van fotochemische produkten wordt in sterke mate beheerst door de grote importeurs. Deze zijn of vertegenwoordigen ondernemingen van wereldformaat, zoals Kodak, Agfa-Gevaert, Minnesota Mining and Manufacturing (Nederland) N.V., Ilford en Japanse firma's (Fuji Films).

Vanwege het belang van de invoer van vooral de fotografische films voor amateuristische en professionele doeleinden worden de importeurs en hun respectievelijke posities hier nader beziën.

Onder de importeurs zijn:

- 1) Agfa-Gevaert, welke Belgisch-Duitse onderneming in Nederland vertegenwoordigd is door Gevaert/Agfa N.V. in Rijswijk. Het produktie-centrum voor de Benelux is evenwel in Mortsel bij Antwerpen, waar Agfa een produktiecomplex heeft dat ongeveer 9000 man personeel te werk stelt. Andere fabrieken zijn in Leverkusen (films) en München (camera's en apparaten). Vanuit deze produktiecentra worden films, platen en dia's uitgevoerd naar de Nederlandse markt, waarop Agfa-Gevaert een dominerende positie bezat in de jaren 1965 - 1970. Bijzonder groot was het aandeel in dia's en zwart - witfilms. (tabel 3)
- 2) Kodak heeft evenmin fabrieken in Nederland, maar produceert in de Ver. Staten, het Verenigd Koninkrijk, W.Duitsland en Frankrijk ten behoeve van de Nederlandse markt. Er is een technisch ontwikkelcentrum in Rijswijk. Ongeveer 45 % van Kodak's totale omzet op de Nederlandse markt vindt plaats in de amateur film markt; 55 % vindt haar weg naar de zgn. professionele markt. Voor films zijn de aandelen evenwel resp. 25 % en 75 %. De onderneming beschouwt zichzelf vooral als een film leverancier; de rol van de camera's en overige apparatuur wordt als complementair gezien. Kodak's marktaandeel is hoog in de cinéfilm- en de kleurenfilm segmenten van de fotochemische markt. (tabel 3)

- 3) Minnesota Mining and Manufacturing heeft in 1958 Altap te Den Haag en Pierson in Rotterdam overgenomen en heeft sindsdien een belangrijke positie op de Nederlandse markt opgebouwd. In 1967 werd de Ferrania-onderneming in Italië overgenomen waardoor in Europa een entree in de film-productiesector werd gemaakt. In 1968 werd een laboratorium in Zoetermeer overgenomen voor het testen en ontwikkelen van de films. De onderneming pousseert nu zeer sterk de in Italië gefabriceerde films. 3 M is een buitengewoon breed diversificeerd concern dat ongeveer 13.000 produkten distribueert, waarvan de fotografische artikelen slechts een klein onderdeel vormen.
- 4) Ilford Foto N.V. voorziet de Nederlandse markt vanuit fabrieken in het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Zwitserland. Ilford biedt niet meer aan in de kleurenfilmsector en concentreert zich op de professionele consument met wit-zwartfilms.
- 5) Fodor N.V. vertegenwoordigt Japanse producenten, waarvan de relatie met Fujica de oudste en belangrijkste is. Fodor heeft twee afdelingen opgericht - één exclusief ten behoeve van de Fujicaprodukten, de andere ten behoeve van producenten als Konica, Olympus, Elmo en Mamiya. Het marktaandeel van Fuji is de laatste jaren snel gestegen, dank zij intensieve reclame-campagnes en het efficiënte distributienetwerk.
- 6) C. Boonen N.V. is de belangrijkste importeur van Perutzfilms en dia's. Daarnaast bestaan er nog een dertigtal importeurs, welke meestal meer dan één producent vertegenwoordigen. De belangrijkste importen betreffen evenwel andere produkten dan lichtgevoelige papieren en films, namelijk fototechnische apparaten.

Zoals blijkt uit tabel 3 hebben Agfa en Kodak bijna het monopolie op de markt van amateuristische en professionele films. De enige Nederlandse producent, een reeds van voor de tweede wereldoorlog daterend bedrijf, heeft een zeer gering marktaandeel. Het bedrijf heeft een moeilijke positie op deze markt en kan zich nog handhaven dankzij de afzet van het fotochemische papier en films voor foto-artistieke doeleinden en de verkoop in foto-kiosken. Met uitzondering van de opkomst van Fuji-films zijn de marktaandelen in de periode 1965 - 1970 vrijwel onveranderd gebleven. De voornaamste fabrikanten hebben hun eigen ontwikkelingscentra; 3 M en Fuji kleurenfilms worden ook ontwikkeld in het Kodak-centrum.

	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	afwijking van definitie
aantal personeelsleden	1547	1612	1698	1889	1877	1934	2237	
loonsom (x 1000 gulden)	13.244	16.657	18.276	27.011	30.763	33.263	40.347	
afzet binnenland (x 1000 gulden)	20.927	23.147	23.374	27.606	30.996	35.642	38.406	
afzet buitenland (x 1000 gulden)	44.218	28.971	33.912	77.544	62.010	76.026	129.369	
invoer (x 1000 gulden)								
netto produktiewaarde (x 1000 gulden)								
bruto toegevoegde waarde (x 1000 gulden)								
bruto cash flow (x 1000 gulden)								
netto winst (x 1000 gulden)								
bruto geïnvesteerd ka- pitaal (x 1000 gulden)	3649	7309	10.763	11.769	7110	3668	6200	
eigen kapitaal (x 1000 gulden)								

ondernemingen: 3 3 3 3 3 3 3 3

"fachliche Einheiten" 5 5 5 5 5 5 5 5

Tabel 2

In Millioenen guldens

	<u>Totale Nederlandse Productie</u>	<u>Invoer</u>	<u>Uitvoer</u>
1969	129	106	91
1968	112	90	76
1967	93	80	62
1966	78	70	50
1965	57	59	34
1964	52	52	29
1963	45	47	23

Bron: C.B.S. Statistiek in-, uit- en doorvoer per jaar 1963 - 1969

Tabel 3 Marktaandelen van filmdistribuanten 1965 - 1970 (in procenten)

<u>Zwart - witfilms</u>		<u>Cinefilms</u>	
Agfa-Gevaert	50	Kodak	75
Kodak	20	Agfa-Gevaert	20
Ilford	25	Fuji	5
Anderen	5		
<u>Kleurenfilms</u>		<u>Dia's en platen</u>	
Kodak	60	Agfa-Gevaert	75
Agfa-Gevaert	35	Kodak	20
Fuji	2	3M, Perutz, Fuji	5
Anderen	3		

Tabel 4A Invoer fotochemische produkten

(x f 1000)

	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Röntgenfilms	<u>7.277</u>	<u>8603</u>	<u>8819</u>	<u>9651</u>	<u>10.540</u>	<u>11.728</u>	<u>11.896</u>
w.v. B.L.E.U.	4328	5309	5160	5446	5538	6287	6537
U.S.A.	1358	1562	1535	2050	3137	3131	2787
U.K.	667	719	614	659	665	503	448
Italië	589	654	1176	1037	972	958	892
Cinemafilms	<u>6927</u>	<u>7975</u>	<u>8535</u>	<u>6865</u>	<u>6861</u>	<u>9014</u>	↑
w.v. B.L.E.U.	1565	2073	2042	1860	1838	2362	↑
U.K.	1398	1435		527	391	635	
U.S.A.	2082	2617	3125	3370	3425	4235	niet
Rolfilms	<u>6534</u>	<u>5500</u>	<u>5376</u>	<u>5538</u>	<u>5709</u>	<u>4416</u>	vergelijk-
w.v. B.L.E.U.	1438	1148	619	288		145	baar
W.D.	2566	2775	2929	3192	3562	2266	
U.S.A.			738	1302	1153	1378	
Kleinbeeldfilms	<u>4247</u>	<u>5115</u>	<u>6244</u>	<u>8101</u>	<u>11.391</u>	<u>11.203</u>	
w.v. W.D.	2370	2570	3362	4322	7075	5411	
U.S.A.	903	1459	1551	2418	2582	3359	
Fotopapier	<u>10.993</u>	<u>11.741</u>	<u>14.177</u>	<u>18.128</u>	<u>22.350</u>	<u>21.345</u>	<u>25.639</u>
w.v. B.L.E.U.	5169	4542	4495	5975	5359	5209	4338
W.D.	4216	4716	5987	6855	7827	7506	8922
U.S.A.			2269	3727	7190	5944	8023
Chemische produkten voor fotografisch gebruik	<u>2772</u>	<u>3220</u>	<u>4129</u>	<u>5054</u>	<u>5622</u>	<u>7036</u>	<u>8809</u>
w.v. B.L.E.U.	1013	1000	1079	1025	1140	1527	2228
W.D.	825	997	1363	1615	1581	2032	2419
U.S.A.			1159	1779	2163	2630	2874
TOTAAL	<u>47.000</u>	<u>52.000</u>	<u>59.000</u>	<u>70.000</u>	<u>80.000</u>	<u>90.000</u>	<u>106.000</u>

Uitvoer vanTabel 4B Fotopapier lichtgevoelig gemaakt met zout of op andere wijze

	<u>1963 - 1969</u>						(x f 1000)
	<u>1963</u>	<u>1964</u>	<u>1965</u>	<u>1966</u>	<u>1967</u>	<u>1968</u>	<u>1969</u>
w.v. Frankrijk -	3862	5381	6162	7596	8570	14.133	15.811
B.L.E.U. -	1034	1263	1464	1777	2188	2809	2929
W.D. -	1842	2700	3844	4653	4896	11.153	12.660
Italië -						4983	6177
Overige landen -	10.756	13.449	12.518	13.282	13.499	23.091	34.258
<u>Totaal</u>	<u>17.494</u>	<u>22.793</u>	<u>23.988</u>	<u>27.308</u>	<u>29.153</u>	<u>56.169</u>	<u>61.835</u>

De voornaamste fotochemische produkten ingevoerd gedurende de jaren 1963 - 1969, alsmede de voornaamste landen van herkomst zijn vermeld in tabel 4A. Hier blijkt een behoorlijke spreiding te bestaan over diverse artikelen, terwijl de landen van oorsprong vooral België, W.-Duitsland en de U.S.A. zijn. Uit tabel 4B (uitvoer) blijkt dat het leeuwendeel van de export fotopapier (lichtgevoelig gemaakt met zouten of op andere wijze), betreft. Dit betreft de grote uitvoer van een Nederlandse onderneming die vooral levert aan E.E.G.- en andere Europese landen. (Vergelijk tabel 1.)

III. Kengetallen, variatiecoëfficiënten en concentratiegraden

Tabel 5 geeft de kengetallen en variatiecoëfficiënten voor de jaren 1963 - 1969. Alle berekende gemiddelden blijken forse stijgingen te vertonen, waaronder de produktie en loonsom per onderneming en per "fachliche Einheit" naar voren springen met een verdrie-voudiging.

Daarbij is de V voor de loonsom en de afzet per onderneming eveneens regelmatig gestegen, n.l. in het eerste geval van 1,01 naar 1,29 en in het tweede geval zelfs van 0,65 naar 1,17. De gemiddelde investeringen per onderneming en de variatiecoëfficiënt van deze investeringen zijn eveneens opgelopen, zij het allerm minst op regelmatige wijze. Deze gegevens wijzen op de sterke groei die bij de ondernemingen van de fotochemische branche heeft plaatsgevonden en evenzo op de toenemende concentratie van personeel, investeringen en afgezette produktie bij de grootste onderneming. Dit is een ontwikkeling, welke ook uit het verloop van de concentratiegraden valt af te leiden. (tabel 6)

De concentratie-indices van de grootste onderneming zijn in het bijzonder sterk gestegen bij de export, produktie, investeringen en loonsom, en in mindere mate bij het personeel en marktaandeel. Dit verloop geeft de sterk groeiende buitenlandse activiteiten weer van de grootste Nederlandse onderneming op dit gebied. Vooral de nieuwe vestigingen in de E.E.G.-landen van dit concern hebben de export en investeringsactiviteiten gestimuleerd. Dat hoge concentratie bij de overige variabelen nog geen marktbeheersing behoeft te impliceren, blijkt uit de concentratiegraden berekend met betrekking tot het marktaandeel. Deze hebben gedurende de jaren zestig voor drie producenten nauwelijks de 30 % overschreden, en zijn met de jaren teruggelopen tot ruim 26 %. Daarbij is het aandeel van de grootste producent niet gewijzigd, hetgeen betekent dat de teruggang van circa 4 percentagepunten in het marktaandeel van de drie producenten voor rekening kwam van de beide kleinste. Bij deze ontwikkeling verloor onderneming numero 2, 3 percentagepunten en onderneming numero 3, 1 percentagepunt. De reeds gesigna-

Tabel 5 Kengetallen fotochemische industrie

Variabele	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
personeel per "fachliche Einheit"	309	322	340	378	375	387	447
loonsom per "fachliche Einheit" (x f 1000)	2649	3331	3665	5402	6153	6653	8069
totale produktie per "fachliche Einheit" (x f 1000)	8844	10.424	11.457	15.509	18.601	22.334	25.874
investering per "fachliche Einheit" (x f 1000)	730	1462	2153	2354	1422	734	1240
loonsom per werk- nemer (x f 1000)	8,56	10,33	10,76	14,29	16,38	17,19	18,03
afzet per werknemer (x f 1000)	28,90	32,33	33,73	41,05	49,55	57,70	57,83
investering per werknemer (x f 1000)	2,31	4,53	6,33	6,23	3,78	1,89	2,77
personeel per onderneming	516	537	566	630	626	645	746
loonsom per onder- neming (x f 1000)	4415	5552	6092	9004	10.254	11.088	13.449
produktie per onderneming (x f 1000)	14.739	17.373	19.095	25.848	31.002	37.223	43.123
investering per onderneming (x f 1000)	1216	2436	3588	3923	2370	1223	2067

Tabel 7 Indices L en M

a. marktaandeel

	<u>n</u>	<u>L</u>	<u>i</u> [*]	<u>M</u>
1963	3	1,2408	2	1,4738
1964	3	1,0792	2	1,2100
1965	3	1,1971	2	1,3624
1966	3	1,2331	2	1,4144
1967	3	1,4593	2	1,7242
1968	3	1,7193	2	2,1167
1969	3	1,7742	2	2,0821

b. aandeel in totaal afgezette produktie

	<u>n</u>	<u>L</u>	<u>i</u> [*]	<u>M</u>
1963	3	0,8307	1	0,9517
1964	3	0,8036	1	0,9404
1965	3	0,9610	1	1,1702
1966	3	1,2667	1	1,5472
1967	3	1,5905	1	1,9261
1968	3	1,9101	1	2,1992
1969	3	2,0525	1	2,3828

c. aandeel in de totale export

	<u>n</u>	<u>L</u>	<u>i</u> [*]	<u>M</u>
1963	3	0,8745	2	0,8772
1964	3	1,0402	2	1,1473
1965	3	1,3070	2	1,3343
1966	3	1,8555	1	1,9671
1967	3	2,3103	1	2,5599
1968	3	2,4070	1	2,9464
1969	3	2,4298	1	3,0616

Tabel 7

Indices L en M

- vervolg -

d. aandeel in het totaal aantal werknemers

	<u>n</u>	<u>L</u>	<u>i</u> [*]	<u>M</u>
1963	3	1,6565	1	1,8854
1964	3	1,5622	1	1,7752
1965	3	1,6230	1	1,7778
1966	3	1,9517	1	2,1748
1967	3	2,0192	1	2,3119
1968	3	1,9957	1	2,3172
1969	3	2,0964	1	2,4792

e. aandeel in de totale loonsom

	<u>n</u>	<u>L</u>	<u>i</u> [*]	<u>M</u>
1963	3	1,5731	1	1,7124
1964	3	1,6257	1	1,8068
1965	3	1,7156	1	1,8460
1966	3	2,3242	1	2,5819
1967	3	2,5436	1	2,8772
1968	3	2,5731	1	2,9192
1969	3	2,7720	1	3,2271

f. aandeel in de totale bruto - investeringen

	<u>n</u>	<u>L</u>	<u>i</u> [*]	<u>M</u>
1963	3	1,6676	2	2,0908
1964	3	1,2376	2	1,3760
1965	3	1,7906	2	2,6861
1966	3	3,7352	1	3,9593
1967	3	4,7482	2	4,8515
1968	3	2,8207	1	3,1166
1969	3	7,7550	2	8,6951

leerde invoer van fotochemische produkten door de grote buitenlandse concurrenten vormt uiteraard de achtergrond van dit verloop der concentratie-indices.

IV. L- en M- indices

Uit het voorafgaande is gebleken dat het aantal producenten in de fotochemische sector in Nederland zeer beperkt is. Daarbij is vermeld dat één van deze producenten een sterk overheersende positie inneemt.

Eén en ander impliceert dat de indices L en M hoge waarden moeten bereiken, wat uit tabel 7 zonder meer blijkt.

Zoals in het voorgaande reeds vermeld is bedraagt de invoer gedurende de jaren 1963 - 1969 rond 70 % van de totale afzet op de binnenlandse markt. De L- en M- indices en het marktaandeel zijn nu berekend op basis van het procentuele aandeel dat de Nederlandse producenten van de binnenlandse markt hebben, d.w.z. 100 % - invoer.

Overeenkomstig het verloop van de concentratiegraden vertonen de indices L en M voor elke variabele het beeld van sterke stijging.

De voornaamste reden hiervan is de spectaculaire groei van de grootste producent en het relatief en absoluut achterblijven van de twee andere ondernemingen. Met name de in het oog springende waarden van de L- en M- indices t.a.v. de bruto-investeringen, waarvan het leeuwendeel door de grootste producent is geschied, geven een indicatie van de groeiverschillen tussen de betrokken ondernemingen.

H.W. de Jong

A.H. Smolders

Fotochemische industrie

Variabele : afgezette produktie per onderneming.

Samenvattende tabel van de concentratie - indices

periode	aantal onder- nemin- gen	spreidings- coëfficiënten		concentratie- graad		overige concentratiecoëfficiënten			
		V	G	aantal onder- nemin- gen	aandeel	L	H	R	P
1963	3	0,542	0,265	1	58,81	0,831	431,2		- 41,77
1964	3	0,535	0,257	1	58,52	0,804	428,6		- 41,94
1965	3	0,644	0,304	1	63,71	0,961	471,7		- 39,37
1966	3	0,776	0,370	1	69,89	1,267	533,9		- 35,62
1967	3	0,869	0,417	1	74,29	1,591	585,2		- 32,45
1968	3	0,923	0,450	1	76,74	1,911	617,0		- 30,36
1969	3	0,952	0,462	1	78,14	2,053	635,4		- 29,21

Fotochemische industrie

Variabele : aantal werknemers per onderneming.

Samenvattende tabel van de concentratie - indices

periode	aantal onder- nemin- gen	spreidings- coëfficiënten		concentratie- graad		overige concentratiecoëfficiënten			
		V	G	aantal onder- nemin- gen	aandeel	L	H	R	P
1963	3	0,863	0,423	1	73,88	1,657	581,3		- 32,58
1964	3	0,838	0,411	1	72,70	1,563	567,2		- 33,45
1965	3	0,840	0,417	1	72,73	1,623	568,5		- 33,27
1966	3	0,919	0,452	1	76,54	1,952	615,1		- 30,40
1967	3	0,941	0,459	1	77,62	2,020	628,7		- 29,60
1968	3	0,942	0,457	1	77,66	1,996	629,0		- 29,62
1969	3	0,966	0,466	1	78,81	2,097	644,2		- 28,68

Fotochemische industrie

Variabele : loonsom per onderneming.

Samenvattende tabel van de concentratie - indices

periode	aantal onder- nemin- gen	spreidings- coëfficiënten		concentratie- graad		overige concentratiecoëfficiënten			
		V	G	aantal onder- nemin- gen	aandeel	L	H	R	P
1963	3	0,825	0,411	1	71,98	1,573	560,0		- 33,8
1964	3	0,846	0,418	1	73,05	1,626	571,9		- 33,1
1965	3	0,856	0,426	1	73,47	1,716	577,8		- 32,6
1966	3	0,981	0,480	1	79,48	2,325	654,3		- 27,9
1967	3	1,017	0,495	1	81,19	2,544	678,0		- 26,4
1968	3	1,021	0,496	1	81,41	2,574	681,1		- 26,2
1969	3	1,052	0,508	1	82,88	2,778	702,3		- 24,9

Fotochemische industrie

Variabele : export per onderneming.

Samenvattende tabel van de concentratie - indices

periode	aantal ondernemingen	spreidingscoëfficiënten		concentratiegraad		overige concentratiecoëfficiënten			
		V	G	aantal ondernemingen	aandeel	L	H	R	P
1963	3	0,514	0,271	1	56,67	0,875	421,5		- 42,1
1964	3	0,567	0,304	1	58,33	1,040	440,4		- 40,6
1965	3	0,703	0,364	1	65,75	1,307	498,2		- 37,3
1966	3	0,883	0,440	1	74,69	1,856	593,0		- 31,7
1967	3	0,978	0,479	1	79,34	2,311	652,4		- 28,0
1968	3	1,023	0,489	1	81,55	2,408	682,3		- 26,3
1969	3	1,035	0,491	1	82,12	2,430	690,4		- 25,8

Fotochemische industrie

Variabele : investeringen per onderneming.

Samenvattende tabel van de concentratie - indices

periode	aantal onder- nemin- gen	spreidings- coëfficiënten		concentratie- graad		overige concentratiecoëfficiënten			
		V	G	aantal onder- nemin- gen	aandeel	L	H	R	P
1963	3	0,830	0,418	1	72,12	1,667	563,2		- 33,4
1964	3	0,645	0,343	1	62,25	1,238	471,8		- 38,6
1965	3	0,635	0,343	1	57,32	1,791	467,7		- 37,0
1966	3	1,110	0,540	1	85,59	3,736	744,4		- 21,8
1967	3	1,150	0,561	1	87,45	4,749	774,4		- 19,6
1968	3	1,042	0,508	1	82,38	2,821	695,5		- 25,2
1969	3	1,227	0,595	1	91,09	7,757	835,0		- 15,0

Rapport betreffende de concentratie in de vervaardiging van onderhoudsmiddelen in Nederland

---

A. Producten

De onderzochte producten betreffen voornamelijk vloer- en meubelonderhoudsmiddelen, schoensmeer en leeronderhoudsproducten, metaalpolijstmiddelen en metaalonderhoudsmiddelen alsmede de zgn. multi-purpose conditioners (ten behoeve van uiteenlopende typen oppervlakten). Eveneens ingesloten zijn de karpetreinigings- en onderhoudsmiddelen, maar niet de huishoudinsecticiden, vlekkenverwijderaars, desinfectiemiddelen, cosmetica en verscheidene typen middelen ten behoeve van de persoonlijke zorg.

De Nederlandse markt voor deze producten wordt verzorgd door enkele tientallen producenten, die evenwel in overgrote meerderheid van weinig betekenis zijn. Zij zijn zeer klein (meestal 15 - 25 man personeel, soms kleiner, soms iets groter) en produceren dikwijls bovendien producten die buiten het hier behandelde terrein liggen.

Er zijn twee grote producenten, Erdal en Johnson, die het leeuwendeel van de markt in handen hebben, alsmede een Engelse onderneming (Reckitts), die via een Nederlandse dochteronderneming importeert. Deze laatste onderneming kan eveneens een niet te verwaarlozen - zij het belangrijk geringer - marktaandeel claimen. Als gevolg van deze aanbodsituatie is het bijzonder moeilijk om aan statistische gegevens te komen. De grote producenten weigeren informatie te verschaffen omtrent hun activiteiten in de betreffende producten, terwijl het Centraal Bureau voor de Statistiek geen productie- en zelfs geen buitenlandsehandelsgegevens beschikbaar stelt waar dit zou kunnen leiden tot feitelijke benaderingen van de gegevens der individuele grote producenten. De gegevens in dit rapport zijn daarom schattingen, verkregen uit "inside information" alsmede uit afleidingen en dienen daarom met enig voorbehoud aanvaard te worden. Niettemin stammen zij uit betrouwbare bronnen.

B. De Producenten

1. De belangrijkste producent van de onderhavige artikelen is de N.V. Maatschappij voor wasverwerking Erdal te Amersfoort, deel uitmakend van het Erdal-concern. Deze onderneming, gevestigd in 1915, heeft een kapitaal van Fls. 20 miljoen, waarvan geplaatst en gestort Fls. 4,45 miljoen. Er werken

450 man personeel en de productie bestaat uit

- schoenonderhoudsmiddelen en specialité's
- wasproducten voor meubelen en vloeren
- reinigingsmiddelen voor koper, glas, chroom, tegels, toiletten, emaille, schilderwerk, haarden en kachels
- onderhoudsmiddelen, reinigingsmiddelen voor meubelen en tapijten.

Het Erdal-concern heeft de volgende dochterondernemingen:

- 1) N.V. Tana te Amersfoort, met vestigingen in België, Frankrijk, Canada en de Ver. Staten (voornamelijk verkoopactiviteiten)
- 2) N.V. Prodenta te Amersfoort; tandpasta's en tandreinigingsmiddelen (waarbij Erdal 59 % van de Nederlandse markt heeft)
- 3) N.V. Valma te Amersfoort; auto-onderhoudsmiddelen
- 4) N.V. Drogerijen Maatschappij te Mijdrecht; cosmetica, shampo's, sprays e.d. De markt voor de laatste twee producten deelt Erdal met de Fix-producten van Mobifix
- 5) N.V. Era te Mijdrecht; idem (o.a. 76 % van de markt in Odorex en B.O.-producten)
- 6) Nederlandse Fabriek van Wasproducten "De Amstel" te Mijdrecht; wassen
- 7) Mijnhardt Pharmaceutische en Chemische Fabrieken N.V. te Zeist
- 8) In het buitenland heeft Erdal de Erdal Productie Maatschappij S.A. te St. Truiden, België waar per jaar 40 à 50.000 spuitbussen insecticiden worden vervaardigd, alsmede kleinere hoeveelheden wasproducten, die ook in Nederland worden ingevoerd. Ten slotte nog de N.V. Prodenta te Surabaya (Indonesië).

Erdal heeft een assortiment van ca. 2000 artikelen.

De concernomzet was in:

1966: 57,6 miljoen gulden

1970: 102,5 miljoen gulden

1971: 110,0 miljoen gulden

Deze groei vond vooral plaats in andere producten dan de hier behandelde.

Daarmee plaatste Erdal zich in 1970 als nummer 39 op de lijst der 100 grootste Nederlandse ondernemingen (naar omzet).

Enige andere concerncijfers waren:

aantal werknemers 1968 = 1205

1970 = 1435

1971 = 1500

Geïnvesteed vermogen:

1968: 14,6 miljoen gulden

1970: 20,5 miljoen gulden

Investerings per werknemer:

1968: 12.100 gulden

1970: 14.300 gulden

De netto-winst ontwikkelde zich als volgt:

(in miljoenen guldens)

<u>1964</u>	<u>1965</u>	<u>1966</u>	<u>1967</u>	<u>1968</u>	<u>1969</u>	<u>1970</u>
1,40	1,57	1,67	2,50	2,60	2,30	3,10

terwijl de rentabiliteit van het eigen vermogen schommelde tussen 8 en 11 %:

1964: 8,6 %

1966: 8,0 %

1968: 10,9 %

1970: 8,2 %

1971: 8,7 %

In mei 1972 is het Erdal-concern overgenomen door het Amerikaanse concern Consolidated Foods, met een jaaromzet van \$ 1,8 miljard, dat op de Fortune-lijst van de 500 grootste ondernemingen de 67e plaats inneemt. Het bod was Fl. 290,- per aandeel van Fl. 20,- en de aandelen (voor 52 % in handen van de familie Wolbers) werden, naar gezegd, overgedaan omdat er geen opvolger in de familie is.

2. De tweede belangrijke producent van onderhoudsmiddelen in Nederland is Johnson Wax, gevestigd te Mijdrecht.

In 1962 werd gevestigd Johnson Wax Nederland N.V. met een kapitaal van Fl. 1,5 miljoen, waarvan geplaatst en gestort Fls. 700.000,-. Deze dochteronderneming van S.C. Johnson & Son, Inc. te Racine (Wisconsin) in de Ver. Staten heeft 45 man personeel in dienst en treedt op als verkoopmaatschappij van de Johnson Europlant N.V., -eveneens te Mijdrecht. Gevestigd in 1964, heeft deze productieonderneming een kapitaal van Fls. 40 miljoen (geplaatst en gestort Fls. 27,6 miljoen) en een personeelsbezetting van 300 man. de Johnson Europlant fabriceert alle onderhouds- en reinigingsmiddelen voor vloeren, meubelen, metalen, automobielen, sanitair, en voorts insecticiden en luchtverversers.

Participanten in deze onderneming zijn de Johnson Wax International Ltd. te Zug, Zwitserland en S.C. Johnson & Son, Ltd. te Brantford, Ontario (Can.).

De totale omzet van Johnson in Nederland en de exportmarkt is niet bekend, door het ontbreken van gegevens over de autowasproductie en de andere producten. In huishoudelijke onderhoudsproducten is de totale omzet (inclusief export) ongeveer Fls. 19 miljoen, waarbij het aandeel van de binnenlandse markt voor deze producten belangrijk geringer is dan bij Erdal, terwijl het export-aandeel relatief veel groter is. Dit komt omdat de Johnson Europlant van meet af aan gevestigd is als een fabriek voor levering aan de gehele E.E.G. en ook het productieassortiment van Johnson minder breed is dan bij Erdal.

3. De derde leverancier in grootte van onderhoudsmiddelen voor de Nederlandse markt is Reckitts N.V. te De Bilt. Dit is een dochteronderneming van Reckitt and Colman (Ltd) te Hull/Yorkshire, Engeland. De onderneming produceert niet zelf in Nederland, maar voert de producten in uit Hull en uit België, waar het concern de Usines Destrée bezit.

Het aanbod op de Nederlandse markt betreft poets- en reinigingsmiddelen, blauwsel, schoencrème en farmaceutische en cosmetische producten.

Daarnaast participeert Reckitts N.V. in Floor Treatments (Nederland) N.V., te De Bilt, een kleine onderneming (15 man personeel), die reinigings- en waspreparaten, droogschuimreinigers, en vloeibare was- en reinigingsmiddelen verkoopt. Ook machines voor vloeronderhoud, vloerwrijvers, schrobmachines, e.d. worden verkocht. De omzet van Reckitts N.V. in Nederland in de onderhoudsproducten is geschat op Fls. 4 à 5 miljoen (1969 - 1970).

4. De overige producenten zijn, zoals gezegd, kleine ondernemingen, die dikwijls de onderhoudsproducten fabriceren en verkopen naast andere artikelen, zoals cosmetica, chemische- en farmaceutische producten, bouw- en hechtingsmaterialen, verf- en afbijtmiddelen, e.d. In totaal zijn er meer dan 100 van dergelijke kleine ondernemingen, maar hun gezamenlijke aandeel in de binnenlandse markt is niet meer dan 6 à 8 %, terwijl hun export zeer gering is. Nadere gegevens omtrent deze kleine producenten zijn zeer moeilijk verkrijgbaar. Enige typische vertegenwoordigers in dit genre, gevestigd te Amsterdam, zijn:
  - Chemische en Pharmaceutische Fabriek Beco (15 man personeel)
  - Mobifix, Bijlmermeer (21 man personeel)
  - N.V. Chemische Industrie de Ster (14 man personeel)

- Thompson Chemie N.V. (45 man personeel) dochteronderneming van de Nederlandse Persil Maatschappij N.V.
- U.C.O. - Fabriek voor wasproducten (7 man personeel).

C. De markt

1. Consumptie

De gegevens in de volgende tabel zijn gebaseerd op schattingen van goed in de markt ingevoerd zegslieden, en geven de afzet van de verschillende onderhoudsmiddelen weer in producentenprijzen.

Tabel 1. Geschatte consumptie van onderhoudsmiddelen, naar type 1967 - 1970

	(in miljoenen guldens)				Gem. toename per jaar
	<u>1967</u>	<u>1968</u>	<u>1969</u>	<u>1970</u>	
Totale markt	29,2	31,0	33,9	36,6	8,4 %
waarvan:					
Vloer- en meubelonderhoudsproducten	16,0	16,5	17,5	18,5	5,2 %
Schoen- en leeronderhoudsmiddelen	6,5	6,6	6,8	7,0	2,3 %
Tapijtonderhoudsmiddelen	2,3	2,8	3,4	4,0	20,2 %
Metaalonderhoudsmiddelen	2,2	2,3	2,4	2,5	4,3 %
"Multipurpose" onderhoudsmiddelen	1,7	2,8	3,9	5,0	64,7 %

De cijfers omvatten leveringen aan gezinshuishoudingen en de grote huishoudingen in de institutionele sector zoals ziekenhuizen, scholen, hotels e.d. Het aandeel van deze laatste sector is ongeveer 15 %. Wat betreft de ontwikkeling van de marktsegmenten kan het volgende worden opgemerkt:

- vloer- en meubelonderhoudsproducten bestaan uit vaste en vloeibare wassen, zelfglanzende wassen en meubelolies. De eerste groep heeft in 1970 een aandeel van 35 %, terwijl dit voor 1966 nog ongeveer de helft was. De verkopen van de zelfglanzende wassen namen d.e.t. sterk toe. Meubelolies vormen ongeveer 25 % van deze groep en zijn markant toegenomen.
- de markt voor schoensmeer is slechts weinig gegroeid: 2 à 3 % per jaar. Meer dan 3/4 van de vraag wordt voorzien in metalen dozen, aerosols en tubes.
- de snelst groeiende marktsegmenten betreffen tapijtreinigers en multipurpose middelen. Deze zijn gemakkelijk in het gebruik en hebben gevarieerde toepassingen.

2. Productie

Een onderverdeling naar producten wordt niet in de statistiek gegeven. Het C.B.S. verschaft de volgende cijfers omtrent de totale Nederlandse productie, bestaande uit vloer- en meubelonderhoudsmiddelen, metaal- en schoenonderhoudsmiddelen en multi-purposemiddelen, maar geen tapijtreinigers.

Tabel 2. Productie van onderhouds- en reinigingsmiddelen

	<u>1965</u>	<u>1966</u>	<u>1967</u>	<u>1968</u>	<u>1969</u>
Totale productie	44,7	54,9	67,0	59,4	63,0
Productie van voor- naamste producenten ¹⁾	43,2	53,4	65,1	57,7	61,5

Bron: C.B.S.

1) Ondernemingen die vnl. zeep, wasmiddelen, cosmetica en onderhouds- en reinigingsmiddelen fabriceren.

Tot 1967 was er een sterke groei in de productie. In 1968 was er een teruggang, in 1969 een zeker herstel. De productie in recente jaren weerspiegelt meer een toename van duurdere artikelen dan van grotere voortgebrachte hoeveelheden.

3. Buitenlandse handel

In onderstaande tabel zijn de meubelolies en tapijtreinigers niet begrepen, aangezien de in- en uitvoercijfers van deze producten niet door het C.B.S. worden gepubliceerd.

Tabel 3. Buitenlandse handel in enkele onderhoudsproducten

(in duizenden guldens)

	<u>Invoer</u> ^{x)}				<u>Uitvoer</u> ^{x)}			
	<u>1967</u>	<u>1968</u>	<u>1969</u>	<u>1970</u>	<u>1967</u>	<u>1968</u>	<u>1969</u>	<u>1970</u>
Schoensmeer	2.372	2.587	2.961	3.194	1.236	1.501	2.027	1.932
waarvan:								
B.L.E.U.	580	804	1.421	1.358	572	638	888	551
Duitsland	528	720	498	798	- ^{xx)}	46	-	14
V.K.	646	324	415	399	-	-	-	-
Zwitserland	1.320	728	603	576	-	-	-	-
Wassen	1.320	1.600	1.574	1.442	11.937	47.215	51.755	54.047
waarvan:								
Frankrijk	-	-	-	31	8.297	29.557	32.544	32.798
B.L.E.U.	1.073	1.386	1.243	1.203	720	1.506	1.832	1.849
W.Duitsland	114	110	153	132	1.355	5.832	4.744	4.297
Italië	-	11	34	-	1.430	9.699	11.835	12.904
Metaalonder- houdsmiddelen	4.394	-	1.321	1.792	35.692	8.728	2.918	3.718
waarvan:								
Frankrijk	21	-	11	13	19.723	1.230	566	863
B.L.E.U.	2.381	-	657	1.052	1.993	1.081	178	254
W.Duitsland	1.489	-	470	542	8.322	4.839	1.675	1.987
Italië	12	-	44	19	4.967	915	386	492

Bron: C.B.S.

x) Prijzen f.o.b. en c.i.f. Nederlandse grens

xx) - = Niet beschikbaar.

De export van boen- en wrijfassen en van autowassen steeg zeer scherp na 1967. Dit was voornamelijk het gevolg van de stichting van Johnson's Europlant te Mijdrecht; deze fabriek exporteert vooral naar Frankrijk en Italië. Bij de metaalonderhoudsmiddelen is Reckitts de grootste importeur, terwijl de export vooral naar Duitsland plaatsvindt (Erdal en Johnson).

D. Concentratie in de Markt

De drie aanbieders welke de markt beheersen zijn Erdal, Johnson en Reckitts. Erdal is verreweg de belangrijkste producent en verzorgt meer dan 50 % van de Nederlandse consumptie van onderhouds- en reinigingsmiddelen in de huishoudsector. De buitenlandse markt is steeds belangrijker geworden. De groep exporteert 40 % van haar productie. Johnson heeft ruim 20 % van de nationale markt in handen. Voor auto-onderhoudsproducten delen beide ondernemingen de binnenlandse markt met ongeveer gelijke aandelen. Wat de overige deelmarkten betreft zijn de verhoudingen a.v.:

- Vloer- en meubelonderhoudsmiddelen: Deze markt wordt beheerst door Erdal en Johnson die samen ongeveer 85 % van de markt hebben. Beide ondernemingen verkopen een breed gamma van vaste, vloeibare en verstuifbare producten. De voornaamste merken zijn Peli (Erdal) en Norub, Satijnwas, Meubelsatijn en Perinacare (Johnson).
- Schoen- en leeronderhoudsmiddelen: "Erdal" is het leidende product, met ongeveer 50 % van de markt in 1969/70. Ça-va-seul en Reckitts (met Nugget en Padawas) verzorgen ca 20 % van de markt met geïmporteerde producten.
- Metaalonderhoudsmiddelen: De structuur van de markt is weinig veranderd in deze jaren. De merken Silvo en Brasso (Reckitts), Zilverkwik (Johnson) en "Erdal" hebben ongeveer 90 % van de markt. Reckitts heeft de goedkopere soorten, Johnson de duurdere.
- Multi-purpose middelen: Johnson en Erdal hebben een geschat aandeel van 75 %. Johnson is op deze markt de pionier geweest en heeft het diepste assortiment (merknaam Pledge). Erdal gebruikt de merknaam Peli.
- Tapijtreinigens: Ook deze markt wordt voor 75 % verzorgd door Erdal en Johnson, die resp. de merken Kek en Glory voeren.

Het voorgaande overzicht leidt tot de volgende opstelling, die bij benadering de situatie voor 1969 - 1970 weergeeft:

Tabel 4. Nederlandse productie van was- en reinigingsmiddelen

(inclusief tapijtreinigers maar exclusief autowasmiddelen)	: Fls. 67	milj.
af: productie van niet-specialistische producenten	: Fls. 2	milj.
		<hr/>
	Fls. 65	milj.

Afzet binnenlandse markt:

Erdal	: Fls. 21,5	milj.
Johnson	: Fls. 9,0	milj.
Reckitts	: Fls. 4,5	milj.
Andere (kleine) leveranciers	: Fls. 5,6	milj.

Fls. 40,6 milj.

Export

Fls. 24,4 milj.

Waarvan: Erdal	: Fls. 13,5	milj.
Johnson	: Fls. 10,0	milj.
anderen	: Fls. 0,9	milj.

De binnenlandse markt voor auto-wasmiddelen kan worden geschat op ca Fls. 7 miljoen, waarin, zoals reeds vermeld, beide grote producenten ieder ongeveer Fls. 3,5 miljoen afzetten.

De voorgaande cijfers laten de export van auto-wasmiddelen buiten beschouwing. Deze zal vooral bij Johnson sterk zijn wegens de grote export naar Frankrijk en Italië (zie stijging uitvoercijfers 1967 -1970)

Amsterdam, 25 mei 1972

H.W. de Jong

A.H. Smolders